

УДК 342.7 + 342.2 + 342.3

Баймуратов Михайло Олександрович
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук і права
ДВНЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
ім. К.Д. Ушинського»,
Заслужений діяч науки і техніки України,
академік Української академії наук
ORCID: 0000-0002-4131-1070

Кофман Борис Якович
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук і
права,
ДВНЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
ім. К.Д. Ушинського»,
Заслужений юрист України
ORCID: 0000-0001-8121-5190

Баймуратов Максим Михайлович
магістр права, аспірант
кафедри конституційного і міжнародного
права
Маріупольського державного університету
ORCID: 0000-0002-3997-7463

<https://doi.org/10.25313/3083-7774-2026-5-27>

МУНІЦИПАЛЬНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ЛЮДИНИ (ОСОБИ): ДО УСВІДОМЛЕННЯ І РОЗУМІННЯ ФЕНОМЕНОЛОГІЇ

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження нової феноменології (концепту) конституційного та муніципального права «муніципальний суверенітет людини (особи)» у контексті її усвідомлення і розуміння. Проаналізовано концептуальні підходи до розуміння профільної феноменології у західній та вітчизняній науці муніципального права, її роль і значення в становленні, розвитку і вдосконаленні правового статусу людини (особи) в межах локальної демократії, що здійснюється у формі місцевого самоврядування, в межах територіальної локальної людської спільноти (територіальної громади) в філософському стані повсякденності.

Досліджено еволюцію феноменології (концепту) «муніципальний суверенітет людини (особи)» та її трансформацію в період воєнного часу та післявоєнного відновлення.

У межах дослідження здійснено характеристику основних рис та ознак профільної феноменології, проведений її порівняльний аналіз з феноменологією державного суверенітету, визначені органічні зв'язки та відмінності між цими важливими ознаками публічної влади – публічної державної та публічної самоврядуної (муніципальної) влади, зроблений висновок про взаємну детермінованість їх існування, функціонування та розвитку.

Встановлено, що управлінська і нормативна продуктивність концепту «муніципальний суверенітет людини (особистості)» вимірюється цілком конкретними змінами в управлінні та житті територіальної громади, а саме: розвитком прямої (безпосередньої) демократії; підвищенням якості рішень; розвитком соціального капіталу та довіри в спільноті; її економічною самодостатністю. Також констатується, що продуктивність муніципального суверенітету людини (особистості) полягає в тому, що він перетворює абстрактну «демократію» на щоденний, відчутний практичний інструмент покращення життя кожного з жителів-членів громади.

Стверджується, що стратегічний вплив на формування муніципального суверенітету людини (особистості) здійснюють юридичні інструменти захисту прав людини на рівні та в межах територіальної громади, за допомогою яких її жителі-члени спільноти можуть реально впливати на рішення місцевої влади. При цьому, цінність зазначених юридичних інструментів міститься в тому, що вони дають жителям-членам територіальної громади законне право діяти, ба більше, практичні приклади реалізації такої діяльності яскраво показують, як ці права людини, а також її груп та асоціацій працюють у реальному житті.

Аргументовано, що муніципальний суверенітет людини (особистості) – це не просто юридичний термін, це перехід від культури скарг до локальних органів публічної влади до культури дії в індивідуальних, індивідуально-групових та індивідуально-колективних інтересах. Отже, закони держави надають жителям-членам територіальної громади у руки інструменти (ініціативи, петиції, слухання), а практичні кейси доводять: коли вони усвідомлюють себе господарями своєї громади, вони стають сильнішими за будь-якого забудовника чи недоброчесного чиновника.

Copyright © The Author(s).

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Ключові слова: муніципальне право, конституційне право, муніципальний суверенітет людини (особи), державний суверенітет, конституціоналізм, муніципалізм, права людини, муніципальні права людини, юридичні інструменти захисту прав людини.

Проблематика теми. Становлення та розвиток в Україні системи місцевого самоврядування (далі — МСВ) (див. ст. ст. 5, 7, 92, Розд. XI Конституції України [1]) що детермінувало легалізацію особливої ролі територіальних локальних людських спільнот у вигляді територіальних громад (далі — ТГ) (див. ст. 140 Конституції України), суттєво посилило інтерес до прав і свобод людини, бо саме в межах таких спільнот людина через свою участь в повсякденному житті, а також через свою участь у групах та асоціаціях, що створені нею, — здійснює свій життєвий цикл, формуючи відповідні системи інтересів та реалізуючи їх у відповідній атитюдно-габітусній (поведінково-діяльнісній) системі координат, а її групи та асоціації — акумулюють, концентрують та проявляють зовні такі інтереси в процесі свого виникнення, формування і функціонування, сприяючи їх реалізації у вигляді відповідних прав і свобод людини у суспільному житті. Отже, можна стверджувати, що: а) саме в межах ТГ, б) в умовах повсякденності, в) в процесі здійснення свого життєвого циклу, г) людина формує свій соціальний і правовий статус (конституційно-правовий та муніципально-правовий), г') формує і реалізує свої інтереси, що мають екзистенційне значення, д) трансформуючись у відповідні конституційні та муніципальні права людини, її груп та асоціацій і е) реалізуючись у відповідних поведінково-діяльнісних формах життєдіяльності. Звідси саме таким чином й реалізується життєвий цикл людини в локальному соціумі, — при цьому детермінуючи, ідентифікуючи, акцентуючи, контекстуалізуючи й посилюючи, а у підсумку, концентруючи, проявляючи та визначаючи *проблематику муніципального суверенітету людини (особистості)*, що заснована на: а) її знаходженні в межах локального соціуму, б) в складі ТГ як жителя та члена такої спільноти, а також в) самостійності у виборі своєї поведінки і г) її реалізації у відповідній діяльнісній домінанті, д) реалізуючи її форму, телеологічну домінанту, через е) використання відповідних методів та принципів соціальної поведінки, а також є) створюючи систему її супроводження та забезпечення (організаційну, нормативну, ресурсну тощо) у ж) партнерстві з публічною самоврядною (муніципальною) владою.

Враховуючи на багатоаспектність, багатофакторність, інваріантність муніципального життя, муніципального права, державного управління і соціології, можна визначити муніципальний суверенітет людини (особи) як міждисциплінарну концепцію, яка стверджує, що *людина (особа) є первинним і ідентифікаційно-інституційним носієм публічної самоврядної /муніципальної/ влади, яка діє на локальному рівні соціуму і в межах ТГ, та володіє автономним правом на формування свого життєвого простору через реалізацію відповідних форм своєї індивідуальної поведінки та діяльності людини в межах її груп та асоціацій, що функціонують як інституції локального громадянського суспільства в межах територіальної людської локальної спільноти*. Ба більше, вона базується на парадигмі «права людини — муніципальні права людини — муніципальна людина», що запропонована вітчизняними дослідниками-конституціоналістами і муніципалістами професорами М. О. Баймуратовим та Б. Я. Кофманом [2]. Ця ідея показує, що загальний суверенітет особистості (право розпоряджатися собою) найповніше реалізується саме на місцевому рівні, де людина безпосередньо взаємодіє з публічною владою [3].

Вважаємо необхідним особливо наголосити на визначенні муніципального суверенітету не тільки людини, а й особи, — бо на відміну від суверенітету «людини» чи «громади», таке визначення є критично важливим для переходу від формальної демократії до людиноцентричної системи. Це дозволяє захистити індивідуальні права конкретної людини від колективного тиску більшості, причому як на рівні міст, так й на рівні сіл (йдеться про муніципалізацію всієї системи МСВ — авт.). В цьому контексті ключовими причинами виокремлення муніципального суверенітету особи виступають такі настанови:

1. *Пріоритет індивіда над колективом:* це дозволяє людині самостійно вирішувати питання свого локального життя, захищаючи власну гідність та приватну автономію всередині ТГ, інтереси якої часом можуть нівелювати потреби окремого жителя і одночасно члена ТГ (*індивідуально-пріоритетний критерій* — авт.).

2. *Запобігання «муніципальному диктату»:* це унеможливлює узурпацію влади чи прийняття дискримінаційних рішень місцевими органами публічної влади (публічної самоврядної /муніципальної/ влади [4]) щодо окремих осіб чи меншин, чий інтереси відрізняються від загального курсу ТГ (*індивідуально-поведінковий критерій* — авт.).

3. *Повноцінна муніципальна правосуб'єктність:* це надає реальні інструменти для безпосередньої участі особи (через місцеві ініціативи, громадські слухання, звернення чи електронну демократію) у формуванні місцевого бюджету та управлінні комунальною власністю, а також в різних управлінських аспектах існування і функціонування ТГ (*індивідуально-статусний критерій* — авт.).

4. *Зв'язок з правами людини*: це забезпечує практичне втілення європейських стандартів МСВ, де головним критерієм ефективності управління є комфорт та захищеність кожної окремої особи (включаючи її інтереси, потреби, життєві устремління тощо), а не тільки забезпечення колективних інтересів (*індивідуально-біхевіористичний критерій* — авт.).

5. *Могутній стимул для формування муніципальної свідомості (правосвідомості) (індивідуальної, групової, колективної)*: це забезпечує глибоке усвідомлення ролі і значення муніципальних цінностей для існування і функціонування конкретної людини, її груп та асоціацій в межах територіальної громади та інституцій локального громадянського суспільства, — причому, саме в процесі реалізації таких цінностей, що супроводжується формуванням основоположних засад муніципалізму, включаючи муніципальні свободи і муніципальні права людини, її груп та асоціацій (*індивідуально-свідомий критерій* — авт.).

6. *Визначення людини-жителя і одночасно члена територіальної громади як ідентифікатора публічної самоврядної (муніципальної) влади*: у контексті муніципального права та публічного управління визначення жителя як члена територіальної громади є первинним суб'єктивним ідентифікатором публічної самоврядної (муніципальної) влади — при цьому суттю та основним значенням ідентифікатора виступають наступні настанови:

- людина як першоджерело влади: хоча територіальна громада є безпосереднім носієм і джерелом муніципальної влади, людина-житель і одночасно член ТГ акумулює на собі її настанови, бо є її фактичним носієм, суб'єктом відповідних владних повноважень, а також її охоронцем та реалізатором.
- подвійна правова природа людини в МСВ: людина виступає одночасно об'єктом (жителем, який отримує послуги) і суб'єктом (носієм владних повноважень через вибори чи референдуми).
- легітимація органів влади: саме правовий зв'язок людини (особи) з ТГ (через визначально-інституційний факт проживання) легітимує діяльність міських, селищних чи сільських рад.
- людина-житель в системі координат просторового виміру: правовий статус людини-члена ТГ чітко, легально і легітимно окреслює територіальні межі юрисдикції конкретної публічної самоврядної (муніципальної) влади.
- людина як визначально-функціональний інструмент партисипації: цей статус відкриває доступ людини-жителя і одночасно члена ТГ до інструментів прямої (безпосередньої) демократії: місцевих ініціатив, громадських слухань та бюджету участі.

Варто зазначити, що муніципальний суверенітет людини (особи) складається з комплексу взаємопов'язаних елементів — саме вони забезпечують реальну владу індивіда на рівні територіальної громади. Дослідження складових елементів муніципального суверенітету людини через призму *теоретико-доктринального* (наукове осмислення, сутність) та *праксеологічного* (практична реалізація, ефективність дій) підходів дозволяє розкрити цей феномен не просто як правову абстракцію, а як прикладну матрицю життєдіяльності індивіда в громаді.

До наведеного комплексу входять такі ключові складові елементи:

1. *Муніципальна правосуб'єктність* [5]: Юридичне визнання особи як повноправного учасника локальних суспільних відносин та носія місцевої влади.

А) *Теоретико-доктринальний зріз*: Розглядається в науці як галузевий або спеціальний різновид правосуб'єктності, що виникає на стику конституційного та муніципального права. Доктрина визначає її як інтегральну юридичну властивість особи, що містить муніципальну правоздатність (здатність мати права у громаді), дієздатність (здатність самостійно їх реалізовувати) та деліктоздатність (нести відповідальність перед громадою). Вона закріплює статус людини як первинного суб'єкта місцевого самоврядування.

Б) *Праксеологічний зріз*: На практиці правосуб'єктність прив'язана до юридичного факту реєстрації місця проживання («прописки») або фактичного членства в територіальній громаді. Головна праксеологічна проблема — звуження прав так званих «неофіційних» жителів (орендарів без реєстрації, внутрішньо переміщених осіб у перші періоди адаптації), які де-факто інтегровані в громаду, але де-юре обмежені у муніципальних правах (наприклад, у голосуванні за проекти громадського бюджету).

2. *Локальна автономія особи* [6]: Право на захист приватного простору та індивідуального способу життя від надмірного втручання місцевої влади.

А) *Теоретико-доктринальний зріз*: Спирається на лібертарно-юридичну парадигму та концепцію індивідуального суверенітету (автономії особистості). У муніципальному контексті це доктрина «права на спокійне міське/сільське життя». Вона встановлює межі легітимного втручання муніципальної влади у приватне життя, майнову сферу та повсякденну поведінку особи.

Б) *Праксеологічний зріз*: Проявляється у захисті від муніципального свавілля: незаконних рішень про примусовий благоустрій, тотального відеоспостереження без згоди громади, необґрунтованого вилучення земельних ділянок для «суспільних потреб». Інструментом реалізації виступають інститути місцевого омбудсмена або правозахисні петиції.

3. *Право на самоорганізацію* [7]: Свобода створювати органи самоорганізації населення (комітети мікрорайонів, будинків) для вирішення спільних проблем.

А) *Теоретико-доктринальний зріз*: Обґрунтовується через теорію синергії громадянського суспільства та публічної влади. Доктрина трактує це право як природну здатність індивідів кооперуватися за територіальною ознакою. Це проміжний правовий інститут між приватною особою та великим муніципалітетом.

Б) *Праксеологічний зріз*: Втілюється у створенні органів самоорганізації населення (СОН) — комітетів мікрорайонів, вуличних, будинкових комітетів, а також ОСББ. Практична цінність полягає в делегуванні цим структурам частини повноважень місцевої ради (наприклад, управління благоустроєм двору) разом із фінансовими ресурсами.

4. *Муніципальні виборчі права* [8]: Право обирати та бути обраним до органів місцевого самоврядування (мер, депутати місцевих рад).

А) *Теоретико-доктринальний зріз*: Є частиною теорії представницької демократії. Вважається фундаментом легітимації місцевої влади. Доктрина наголошує на специфіці місцевих виборів: тут обирають не політичних ідеологів, а «господарників» та менеджерів територій.

Б) *Праксеологічний зріз*: Реалізується через голосування на місцевих виборах. Праксеологічні виклики включають вибір між партійними списками та мажоритарною системою на рівні громад, проблему «гречки» (підкупу виборців), а також необхідність впровадження систем надійного електронного голосування (i-voting) для підвищення явки молоді.

5. *Безпосередня локальна демократія* [9]: Інструменти прямого волевиявлення: місцеві референдуми, загальні збори громадян, місцеві ініціативи та громадські слухання.

А) *Теоретико-доктринальний зріз*: Базується на доктрині партисипаторної (учасницької) демократії [10]. Пряме волевиявлення визнається вищим проявом муніципального суверенітету людини. Воно нівелює відчуження громадянина від влади між виборчими циклами.

Б) *Праксеологічний зріз*: Включає чіткі процедури: проведення місцевих референдумів (що часто заблоковано на національному рівні законодавчо), інструменти електронних петицій, загальні збори громадян. Успіх залежить від низького «порогового цензу» (мінімальної кількості підписів для розгляду ініціативи ради), інакше інструмент залишається декларативним.

6. *Право на партисипацію (участь в управлінні)* [11]: Участь в управлінні бюджетом громади (громадський бюджет) та контроль за використанням комунальної власності.

А) *Теоретико-доктринальний зріз*: Сучасна доктрина «good governance» (доброго, належного врядування) [12] розглядає партисипацію як спільне управління (co-management). Людина трансформується з об'єкта управління («споживача послуг») на суб'єкта — соавтора муніципальних рішень.

Б) *Праксеологічний зріз*: Найбільш яскравий прояв — *громадський (партисипаторний) бюджет* [13], де жителі самі подають проекти розвитку та голосують за розподіл частини бюджетних коштів. Сюди ж відносяться консультативно-дорадчі органи (молодіжні, громадські ради), «журі громадян» та публічні консультації перед ухваленням генеральних планів розвитку міст [14].

7. *Соціально-екологічні права*: Гарантоване право на безпечне для життя середовище, якісні комунальні, медичні та освітні послуги у громаді.

А) *Теоретико-доктринальний зріз*: Доктринально оформлюється через концепцію «права на місто» (Right to the City) Анрі Лефевра [15]. Воно передбачає право людини не просто перебувати в населеному пункті, а колективно змінювати його під власні потреби, маючи доступ до чистих ресурсів, простору для відпочинку та соціальних благ.

Б) *Праксеологічний зріз*: Практична реалізація вимірюється якістю повсякденного життя: наявністю безбар'єрного середовища (інклюзивність), чистим повітрям, доступом до питної води, наявністю місць у дитячих садках. Це сфера постійного праксеологічного компромісу між інтересами великих забудовників та потребами жителів громади в екологічному комфорті.

8. *Муніципальний судовий захист*: Наявність дієвих правових механізмів для оскарження рішень місцевих органів влади, що порушують права особи.

А) *Теоретико-доктринальний зріз*: Трактується як процесуальна гарантія матеріальних муніципальних прав. Заснований на принципі верховенства права та обов'язку публічної влади відповідати за свої помилки. Без судового захисту всі попередні 7 елементів позбавлені реальної юридичної сили.

Б) *Праксеологічний зріз*: Подання позовів до адміністративних судів про скасування незаконних рішень місцевих рад чи виконкомів (наприклад, про незаконне підвищення тарифів на проїзд чи забудову парку). Головна праксеологічна перепона — тривалість судових процесів та складність виконання судових рішень органами місцевого самоврядування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливо зазначити, що наведені вище інституційно-праксеологічні настанови знайшли своє яскраве підтвердження в позиціях представників західної та національної муніципальної доктрини. Варто розуміти, що у вітчизняній та західній юридичній науці дослі-

дження муніципального суверенітету людини, її правового статусу на локальному рівні та інструментів місцевої демократії здійснюється зазвичай і переважно у межах *громадівської (природно-правової) та партисипаторної* теорій.

В західній муніципальній доктрині наведені теоретичні підходи проявляються, по-перше, у визначенні *муніципальної правосуб'єктності та формуванні «Права на місто»*. Яскравий представник такого підходу французький соціолог і філософ, засновник доктрини «Права на місто» Анрі Лефевр (Henri Lefebvre) зазначав, що «Право на місто не може формулюватися як просте право на повернення до традиційних міст. Воно може бути сформульоване лише як трансформоване й оновлене право на міське життя... як вища форма прав, як право на свободу, на індивідуалізацію в соціалізації, на проживання та участь» [15, р. 125]. Отже, йдеться про виникнення, творення, формування, наявність та використання своєрідного міського екзистенційно-поведінкового і екзистенційно-діяльнісного простору в якому людина здійснює своє існування і функціонування (життєдіяльність), — право на використання якого включає спектр специфічних, ідентифікаційних та визначальних прав людини-міського жителя і члена ТГ, а саме: а) право на міське життя, як вищу форму прав, а також б) право на свободу, в) на індивідуалізацію в соціалізації, г) на проживання та г') участь

Інші апологети профільної позиції в західній доктрині муніципального права актуалізують увагу на *локальній автономії особи та захисті від муніципального тиску*. Найбільш відомий представник цього напрямку, американський політолог, дослідник локальної поліархії Роберт Даль (Robert Dahl) вважав, що «Для того, щоб громадяни мали реальну можливість впливати на умови свого повсякденного життя, сфера діяльності місцевого самоврядування повинна мати гарантовану автономію, яка обмежує будь-яке зовнішнє або централізоване втручання в індивідуальний простір члена спільноти» [16, р. 48]. Отже, йдеться насамперед про автономію МСВ, в умовах якої воно функціонує, детермінуючи, по-перше, умови повсякденного життя жителів, і, по-друге, обмежуючи будь-яке зовнішнє або централізоване втручання в індивідуальний простір цього ж жителя-члена спільноти.

Наступні представники західної муніципальної доктрини акцентують увагу в формуванні концепту муніципального суверенітету людини на ролі та можливостях *безпосередньої локальної демократії та праві на партисипацію*. Представник цієї позиції, британська політична дослідниця, авторка теорії учасницької демократії Керол Пейтмен (Carole Pateman) зазначає, що «Саме на місцевому рівні індивід найефективніше вчиться демократії. Партисипація у прийнятті локальних рішень, таких як розподіл ресурсів чи благоустрій, перетворює людину з пасивного споживача на суверенного суб'єкта публічної влади» [17, р. 42]. Отже, йдеться про глибинну трансформацію людини, яка знаходиться на локальному рівні існування і функціонування соціуму, що в межах територіальної спільноти найефективніше вчиться демократії, а також за рахунок використання механізму партисипації у прийнятті локальних рішень, перетворюється з пасивного споживача на суверенного суб'єкта публічної самоврядної (муніципальної) влади.

Своєю чергою, національна муніципальна доктрина також досліджує концепт муніципального суверенітету особи, висуваючи ідентифікаційні ознаки такого підходу. До таких ознак відносяться *муніципальний суверенітет територіальної громади та особи в її складі*. Апологет такої позиції доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України Олександр Батанов зазначає, що «Муніципальні права людини — це визнані та гарантовані державою і територіальною громадою можливості індивіда, які забезпечують його автономію, самореалізацію та життєдіяльність у межах локального соціуму, а також право безпосередньо або опосередковано брати участь у здійсненні муніципальної влади» [18, с. 71]. Фактично стверджується, що в основі муніципального суверенітету людини (особистості) лежать муніципальні права людини, що є стратегічним фактором, що забезпечує людині-жителю і одночасно члену ТГ в повсякденному житті автономію, самореалізацію та життєдіяльність у межах такої спільноти, а в політичній сфері її функціонування право безпосередньої або опосередкованої участі у здійсненні публічної самоврядної (муніципальної) влади.

Представник національної муніципальної доктрини, доктор юридичних наук, професор, один із фундаторів сучасної української школи муніципального права Михайло Баймуратов, в основу муніципального суверенітету людини (особистості) покладає її *муніципальну правосуб'єктність та її право на самоорганізацію*. Він вважає, що «Муніципальна правосуб'єктність особи виступає базовим елементом її локального статусу. Вона знаходить свій вираз через здатність до муніципальної самоорганізації, коли жителі інтегруються в первинні суб'єкти локальної демократії для захисту власних і колективних інтересів» [19, с. 114]. Наведена доктринальна позиція свідчить про формування відповідного процесуального ланцюжка, метою якого виступає локально-правовий статус людини (особистості), а основоположним засобом реалізації такої мети ж муніципальна правосуб'єктність особи. Зовнішнім проявом останньої виступає здатність до муніципальної самоорганізації, коли жителі інтегруються в первинні суб'єкти локальної демократії для захисту власних і колективних інтересів.

Інший дослідник, кандидат юридичних наук, екс-суддя Конституційного Суду України, фахівець із муніципального будівництва Володимир Кампо в своїх дослідженнях робить акцент в основному

на безпосередній локальній демократії та виборчих правах людини-жителя і члена ТГ, що лежать в основі феноменології муніципального суверенітету людини. Наведений автор зазначає, що «Безпосередня локальна демократія — це стрижень муніципального суверенітету. Будь-які обмеження прав громадян на місцевий референдум, загальні збори чи право обирати органи самоврядування девальвують сутність публічної влади на місцях» [20, с. 86]. Отже, йдеться про відповідну варіативність в розумінні муніципального суверенітету — спостерігається логічний і органічно-інтеграційний перехід з колективного рівня (безпосередня локальна демократія) на рівень індивідуальний (права громадян /у нашому розумінні — жителів-членів ТГ /тобто, фізичних осіб, що володіють різним правовим станом та законно знаходяться на території патримоніальної держави — авт./ в сфері самоорганізації, включаючи й виборчі права).

Вітчизняна дослідниця, доктор юридичних наук, професор, фахівець в сфері сучасного конституціоналізму та муніципалізму Анжеліка Крусян робить акцент на *муніципальному судовому захисті*, що детермінує муніципальний суверенітет людини. Вона вважає, що «Ефективність муніципального суверенітету особи прямо залежить від процесуальних гарантій її захисту. Право особи на судовий захист від протиправних дій муніципалітету є лакмусовим папірцем реальності локальних прав людини» [21, с. 245]. Тут бачиться побудова прямого зв'язку між муніципальним суверенітетом особи та процесуальними гарантіями його захисту. Ба більше, саме таку залежність авторка визначає як реальність локальних прав людини.

Варто зазначити, що наведені доктринальні підходи інтегруються, концентруються і масштабуються у відповідні настанови профільної феноменології «муніципального суверенітету людини (особистості)», що досліджують різні наукові напрямки та географічні школи.

Так, муніципальне право, досліджуючи профільний феномен, зазначає:

А) Суть проблематики: через розгляд людини як головного суб'єкта муніципально-правових відносин;

Б) Фокус проблематики: бачиться в юридичному закріпленні муніципальних прав особистості (право на участь у місцевих референдумах, виборах, загальних зборах) — причому, правова наука вивчає, як природний суверенітет людини трансформується у її правовий статус жителя і члена територіальної громади.

Державне управління, муніципальне управління (публічне управління), досліджуючи профільний феномен, зазначає:

А) Суть проблематики: через оцінювання профільної концепції крізь призму децентралізації влади та залучення жителів і одночасно членів ТГ (що є, зазвичай, громадянами держави, але й таких, що є фізичними особами, які володіють іншими правовими станами — іноземні громадяни, апатриди, біпатриди, біженці тощо).

Б) Фокус проблематики: через легалізацію технологій та інструментів реалізації волі індивіда — так, державне (муніципальне) управління досліджує, як надати «муніципальній людині» реальні важелі впливу на бюджет (партисипаторний бюджет /бюджет участі/), електронні петиції та надання адміністративних послуг.

Соціологія (соціологія муніципальної політики), досліджуючи профільний феномен, зазначає:

А) Суть проблематики: через дослідження фактичної поведінки, потреб та ідентичності людини всередині ТГ.

Б) Фокус проблематики: через оцінку реального стану локальної солідарності та суб'єктивного відчуття свободи й безпеки, — отже, соціологія вивчає «муніципальну людину» не як абстрактну правову одиницю, а як активного чи пасивного учасника соціальних процесів, аналізуючи рівень її довіри до місцевих інституцій.

Стратегічно важливим питанням досліджуваної проблематики в контексті вдосконалення конституційної і муніципальної доктрин виступає визначення ролі і значення муніципального суверенітету людини (особистості) в функціонуванні та реалізації феноменології державного суверенітету.

Варто розуміти, що взаємозв'язок муніципального суверенітету людини та державного суверенітету — це одна з найцікавіших теоретичних і практичних проблем сучасної феноменології права. На перший погляд, вони можуть здаватися автономними, але насправді державний суверенітет не може бути належним чином і адекватно сприйнятий, а також повноцінно реалізований без визнання та захисту суверенітету особистості на локальному рівні.

Системний аналіз ролі, яку відіграє муніципальний суверенітет людини (особистості) у функціонуванні державного суверенітету надає нам відповідь через усвідомлення і розуміння наступних положень, а саме:

1. *Джерело легітимності державного суверенітету* — відповідно до класичної демократичної доктрини, єдиним джерелом влади (і, відповідно, суверенітету держави) виступає народ (ст. 5 Конституції України). Проте «народ» — це абстракція, яка складається з цілком конкретних індивідів (фізичних осіб, людей, особистостей), що проживають у конкретних територіальних громадах, здійснюючи свій життєвий цикл.

Фундамент влади. Держава не отримує свій суверенітет «згори» — він формується «знизу вгору» — від первинного права людини управляти своїм життєвим простором.

Генетичний зв'язок. Муніципальний суверенітет людини (особистості) виступає первинною клітиною, з якої виростає загальнодержавний суверенітет. Без правосуб'єктності людини на місцях державний суверенітет перетворюється на відірвану від реальності диктатуру або порожню юридичну декларацію.

2. Стабілізаційна роль (Захист від деструкції державного суверенітету) — варто розуміти, що феноменологія державного суверенітету передбачає його здатність зберігати внутрішню і зовнішню цілісність, внутрішню стабільність за рахунок створення і функціонування системних горизонтально-вертикальних зв'язків, а також стійкість (резильєнтність) до криз — звідси муніципальний суверенітет особистості тут виступає головним запобіжником.

Поглинання криз: Коли публічна державна влада переживає політичну кризу, революційні події, або навіть іноземну агресію, — саме сильні, самоврядні територіальні громади (де люди усвідомлюють свій суверенітет) тримають каркас держави. Ба більше, вони забезпечують життєдіяльність на місцях, не дозволяючи державі колапсувати та деградувати як цілісному інституту.

Децентралізація як щит: Варто усвідомлювати, що повна централізація робить державний суверенітет крихким — бо достатньо захопити або паралізувати один «центр», щоб упала вся система. Натомість муніципальний суверенітет розподіляє цю стійкість по тисячах ТГ.

3. Інструмент практичної реалізації функцій держави — варто розуміти, що держава реалізує свій суверенітет через виконання обов'язків перед своїми громадянами: забезпечення безпеки, соціальних стандартів, прав і свобод. Проте центральний апарат фізично не здатний ефективно дійти до кожного громадянина.

Канали реалізації права: Муніципальний суверенітет людини (особистості) через інструменти місцевого самоврядування (ОТГ, ОСББ, петиції) наближає державні функції до людини-жителя і одночасно члена ТГ.

Оптимізація ресурсів: Замість утримання величезного штату чиновників публічної державної влади, держава делегує виконання багатьох завдань на місця — локальний рівень існування і функціонування соціуму. Тобто державний суверенітет ефективно функціонує саме завдяки тому, що на локальному рівні люди-жители і члени ТГ самі самостійно, під свою відповідальність вирішують свої проблеми в межах єдиного правового поля держави.

4. Формування політичної культури та громадянського суспільства — треба усвідомлювати, що державний суверенітет не може бути міцним, якщо громадяни є політично інфантильними та функціонально пасивними.

Школа демократії: Муніципальний суверенітет — це саме той соціально-нормативний простір, де людина вчиться бути громадянином. Вирішуючи долю локального бюджету, захищаючи парк чи створюючи органи СОН, особа здобуває досвід політичної дії, відповідальності та правової культури. Ба більше, все це посилюється процесами формування індивідуальної, групової і колективної свідомості (правосвідомості), що посилює роль і значення муніципального суверенітету людини (особистості) в мультиплікативному контексті.

Опора держави: Людина-житель і одночасно член ТГ, яка навчилася захищати свій муніципальний суверенітет, стає свідомим захисником і державного суверенітету, оскільки розуміє, що саме державна незалежність є стратегічним гарантом її особистої свободи та локальних (муніципальних) прав.

Діалектична рівновага (Співвідношення державного і муніципального суверенітетів) — У феноменологічному контексті між цими двома поняттями існує чітка взаємозалежність:

А) Муніципальний суверенітет людини, що виникає первісно в межах територіальної людської локальної спільноти (ТГ) ↔ Державний суверенітет, що є інтегративно-колективним результатом та проявом першої складової, але в межах всієї території держави (*органічно-релятивістський критерій* — авт.).

Б) Держава створює зовнішні та внутрішні юридичні й безпекові рамки (конституційні гарантії, суди, армія), в яких людина-житель і одночасно член ТГ може безпечно реалізувати свій муніципальний суверенітет (*інтегративно-правозахисний критерій* — авт.).

В) Людина на рівні територіальної громади, реалізуючи свій суверенітет, щодня наповнює реальним змістом, легітимністю та ресурсами суверенітет держави (*змістовно-ресурсний критерій* — авт.).

Отже, можна констатувати, що роль муніципального суверенітету людини (особистості) у феноменології державного суверенітету є фундаментальною та життєдайною. Держава не є самоціллю; вона є формою організації суспільства, що існує та функціонує у вигляді ТГ. Тому державний суверенітет є міцним, реальним та прогресивним лише тоді, коли він спирається на вільну, правосвідому людину (особистість), яка володіє суверенними правами у своїй громаді.

Метою дослідження є комплексний аналіз концепту / феноменології «муніципальний суверенітет людини (особи)» в контекстуалізації його усвідомлення і розуміння використання в доктринально-теоретичній та праксеологічній сферах. Особливу увагу приділено дослідженню співвідношення демократичних механізмів, що застосовуються в межах територіальної локальної людської спільноти, з феноменологією муніципального суверенітету людини-жителя і одночасно члена локальної спільноти в контексті муніципального, конституційного та міжнародного публічного права.

Матеріали і методи. Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання. За допомогою формально-юридичного методу проаналізовано норми національних правових актів, що детермінують становлення концепту муніципального суверенітету

людини-жителя і члена локальної спільноти. Порівняльно-правовий метод використано для дослідження доктринальних підходів західної та вітчизняної науки муніципального права, муніципального управління, урбаністики. Системно-структурний метод дав можливість визначити взаємозв'язок між основоположними гуманітарно-гуманістичними принципами прав людини, зокрема принципом людської гідності, автономією особистості та правом на збереження локальної ідентичності. Матеріалами дослідження стали сучасні наукові праці у сфері муніципального та конституційного права.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що наведені вище положення актуалізують не тільки дослідження, але й практичне застосування проблематики муніципального суверенітету людини (особистості) в муніципально-правовій практиці. Отже, актуалізація проблематики муніципального суверенітету людини (права особи на автономне, безпечне та гідне життя в межах місцевої громади) зумовлена, насамперед, трансформацією глобального суспільства, децентралізацією влади та зростанням ролі міст у забезпеченні фундаментальних прав людини.

Такі фактори свідчать про те, що профільна проблематика стала критично важливою у сучасному світі.

Так, *фактори глобалізації та урбанізації* [22] актуалізують профільну проблематику завдяки таким тенденціям:

А) *Концентрація населення*: варто враховувати, що більшість людей світу наразі проживає в містах, що робить міське середовище головним простором для реалізації прав людини.

Б) *Поява мегаполісів*: необхідно усвідомлювати, що великі міста перетворюються на самостійних політичних та економічних гравців, де людина потребує захисту від відстороненої міської бюрократії.

В) *Локалізація глобальних проблем*: усвідомлення і розуміння того, що екологічні загрози, пандемії та економічні кризи найболючіше б'ють по людях на рівні конкретних територіальних громад.

Фактор реформування децентралізації [23] актуалізує профільну проблематику завдяки таким тенденціям:

А) *Передача компетенційно-владних повноважень*: розуміння того, що реформи місцевого самоврядування (зокрема, успішний досвід децентралізації в Україні) передали суттєву частину публічно-владних повноважень та фінансів та на локальний рівень управління, тобто туди, де функціонують ТГ.

Б) *Наближення послуг*: усвідомлення того, що отримання адміністративних, медичних та освітніх послуг тепер залежить від муніципалітету, а не від столиці.

В) *Запит на суб'єктність ТГ та їх жителів-членів*: розуміння того, що жителі і одночасно члени територіальних громад прагнуть бути не просто споживачами послуг, а повноцінними співавторами рішень, що приймаються та детермінують умови життя в їх межах (через бюджет участі, петиції тощо).

Фактори безпекових викликів та кризового менеджменту актуалізують та контекстуалізують профільну проблематику завдяки таким тенденціям:

А) *Стійкість територіальних громад* [24]: розуміння того, що військові конфлікти, акти агресії та природні катастрофи довели, що саме місцева територіальна громада є першим інструментом захисту та виживання людини.

Б) *Право на безпечний простір*: усвідомлення актуалізації потреби у локальній цивільній обороні, доступних укриттях та автономному забезпеченні критичними ресурсами (вода, світло).

В) *Внутрішня міграція*: розуміння того, що масове переміщення біженців та ВПО створює виклики для їхньої інтеграції та захисту прав у нових ТГ.

Фактори концепції «Права на місто» та цифровізації [25] актуалізують та контекстуалізують профільну проблематику завдяки таким тенденціям:

А) *Соціальна справедливість*: усвідомлення того, що розвиток філософії «Right to the City» наголошує, що міський простір має належати жителям, а не великому капіталу чи забудовникам.

Б) *Цифровий суверенітет*: розуміння того, що поширення технологій «розумного міста» (Smart City) [26] актуалізувало питання захисту персональних даних жителів-членів ТГ на локальному рівні.

Отже, можна констатувати, що муніципальний суверенітет людини актуалізувався через те, що *якість життя, свобода та безпека особистості, що засновані на муніципальній свідомості (правосвідомості), сьогодні безпосередньо залежать від ефективності, самостійності та людяності інституту локальної демократії у формі місцевого самоврядування, а також від ресурсної, нормативно-компетентної і безпекової спроможності його органів та суб'єктів*, — а не лише від загальнодержавної політики.

Важливою технологічно-діяльнісною складовою формування муніципального суверенітету людини (особистості) виступають юридичні інструменти захисту прав людини, що застосовуються безпосередньо в межах ТГ [27]. Такі юридичні інструменти захисту прав людини на муніципальному рівні поділяються на *локально-нормативні, інституційні та інструменти прямої демократії*.

Вважаємо, що аналізуючи основні правові механізми, які забезпечують захист прав людини (особистості) в межах ТГ, важливо звернути увагу на:

І. *Локально-нормативні інструменти*, до яких відносяться:

А) *Статут територіальної громади* — він може бути оціненим як головна «конституція» міста чи села, що закріплює перелік прав жителів-членів ТГ та обов'язки публічної самоврядної (муніципальної) влади щодо їхнього забезпечення.

Б) *Муніципальні програми захисту прав* — як спеціальні цільові програми (наприклад, безбар'єрності, захисту прав дитини, підтримки ВПО), що мають окреме фінансування.

В) *Регламенти місцевих рад* — процесуально-процедурні нормативно-правові акти, що визначають правовий порядок доступу жителів-членів ТГ на засідання та організаційно-нормативну послідовність і порядок (процедуру) розгляду їхніх звернень.

II. Інституційні інструменти, до яких відносяться:

А) *Муніципальний омбудсман* (уповноважений з прав людини при міській раді) [28] — саме він є незалежним арбітром у спорах між жителями-членами ТГ та місцевими чиновниками.

Б) *Органи самоорганізації населення (ОСОН)* — будинкові, вуличні та квартальні комітети, що офіційно представляють та захищають інтереси жителів-членів ТГ перед мерією [29].

В) *Центри надання адміністративних послуг (ЦНАП)* — як юридичний інструмент реалізації прав жителів-членів ТГ, а також ВПО на отримання державних та муніципальних послуг без корупції [30].

Г) *Система безоплатної правничої допомоги* [31] — зазвичай складається з мережі консультаційних пунктів у ТГ, що служить для оперативного захисту інтересів уразливих верств населення [32].

3. Інструменти прямої та партисипативної демократії, що включають до свого кола:

А) *Місцеві ініціативи* — як іманентне право жителів-членів ТГ офіційно внести на розгляд сесії міської ради проект рішення щодо захисту своїх прав (наприклад, проти забудови парку).

Б) *Громадські слухання* — як обов'язкова юридична процедура погодження з ТГ важливих рішень, що володіють екзистенційним потенціалом (бюджету, генплану міста, екологічних проєктів).

В) *Електронні петиції* — як інструмент швидкого реагування на порушення прав людини-жителя і одночасно члена ТГ, що зобов'язує публічну самоврядну (муніципальну) владу розглянути питання у визначений термін.

Г) *Громадська експертиза* — як право неурядових самоврядних організацій ТГ (інституцій локального громадянського суспільства) офіційно оцінювати діяльність мерії та її виконавчих структур на відповідність стандартам прав людини.

Важливо зазначити, що основоположним питанням у існуванні та функціонуванні зазначеного вище юридичного інструментарію, що знаходиться в розпорядження ТГ, виступають *головні проблеми їх реалізації*, бо попри наявність цих інструментів, їхня ефективність часто-густо обмежена банальною *низькою правовою культурою жителів-членів ТГ, включаючи й їх правовий нігілізм; дефіцитом бюджетних коштів ТГ*, а також *об'єктивними обмеженнями, що виникають під час воєнного стану та спробами монополізації публічної самоврядної влади місцевими елітами*.

Вплив *воєнного стану* на феноменологію муніципального суверенітету людини (особистості), а звідси й муніципальну автономію в Україні, є надзвичайно негативним, бо його результатом виступає *суттєве їх звуження* через концентрацію влади у вертикалі військових адміністрацій та обмеження функціонально-забезпечувальних прав МСВ.

Отже, можна стверджувати, що попри загальний курс на децентралізацію, правовий режим воєнного стану, що регулюється Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [33], *тимчасово* змінює баланс між локальною демократією та державною виконавчою вертикаллю. Такий висновок обґрунтовується наступним:

1. Створення військових адміністрацій (ВА), що характеризується наступними наслідками:

А) *Перебирання повноважень* — коли у ТГ, де місцева рада не може функціонувати (окупація, бойові дії, відсутність кворуму), Президент утворює військові адміністрації населених пунктів.

Б) *Одноосібне управління* — коли начальник ВА отримує право одноосібно ухвалювати рішення, які раніше належали до компетенції колегіальної міської/селищної ради та її виконкому.

В) *Дуалізм влади* — коли у ТГ, де діють і обраний мер, і призначений начальник ВА, виникає правова конкуренція та конфлікти колізійної природи щодо розподілу повноважень.

2. Фінансові обмеження та централізація бюджетів, що характеризується наступними наслідками:

А) *Втрата «військового» ПДФО* — коли наприкінці 2023 року Верховна Рада України скерувала податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) від грошового забезпечення військовослужбовців з місцевих бюджетів до державного — це позбавило ТГ значної частини доходів [34].

Б) *Обмеження видатків* — коли Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану» (зі змінами) від 9 червня 2021 року № 590 [35] жорстко регламентуються казначейські платежі, при цьому пріоритет мають оборонні потреби, а фінансування розвитку локальної інфраструктури (ремонт доріг, благоустрій) суттєво обмежено.

3. *Згорання інструментів прямої демократії*, що характеризується наступними наслідками:

А) *Заборона виборів та референдумів* — коли проведення будь-яких місцевих виборів під час воєнного стану прямо заборонено законом, що консервує поточний склад рад та унеможливило оновлення влади громадою.

Б) *Обмеження публічності* — коли сесійні засідання місцевих рад часто проводяться у закритому режимі, доступ жителів-членів ТГ до них обмежений з міркувань безпеки, а відкриті дані (реєстри, генплани) частково закриті.

В) *Скасування мирних зібрань* — коли традиційні інструменти захисту прав, як-от мітинги чи масові громадські слухання, не можуть проводитися з безпекових причин.

В той же час, формується й позитивний аспект, коли МСВ формується і розвивається як *безпековий тил на рівні ТГ* — що характеризується наступними властивостями:

А) *Оперативність рішень* — спостерігається спрощення процедур, що дозволило муніципалітетам швидше виділяти кошти на потреби ТрО, будівництво фортифікаційних споруд та ліквідацію наслідків обстрілів.

Б) *Гуманітарне лідерство* — ТГ стали ключовими хабами для прийому ВПО, координації міжнародної допомоги та забезпечення життєдіяльності в умовах блекаутів.

Отже, можна констатувати, що воєнний стан змусив Україну частково повернутися до *жорсткої централізації у сфері публічної влади та управління*. Це було критично необхідно для оборони країни, проте створило реальні ризики для довгострокових досягнень реформи децентралізації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Резюмуючи наведені вище положення, можна дійти наступних висновків:

1. Варто усвідомлювати і розуміти, що продуктивність концепту «муніципальний суверенітет людини (особистості)» вимірюється цілком конкретними змінами в управлінні та житті ТГ, а саме:

А) Розвиток прямої (безпосередньої) демократії — коли муніципальний суверенітет вимагає реальних інструментів впливу: бюджетів участі /партисипації/ (громадських бюджетів), місцевих ініціатив, електронних петицій, публічних слухань та референдумів.

Б) Підвищення якості рішень — це спирається на розумінні того, хто краще знає, де потрібен світлофор чи дитячий майданчик — чиновник у столичному кабінеті чи житель конкретного двору, що одночасно виступає як член ТГ. При цьому важливо усвідомлювати, що локальні рішення, ухвалені з повагою до волі жителів-членів ТГ, є набагато ефективнішими.

В) Соціальний капітал та довіра — коли люди-жителі і одночасно члени ТГ розуміють, що їхній голос дійсно вирішує важливі питання локального життя: долю парку під вікнами чи стратегію розвитку школи, — у них формується високий рівень взаємної довіри та відповідальності за спільне майно.

Г) Економічна самодостатність — коли жителі-члени ТГ, які відчувають себе суверенами своєї території, більш прихильно ставляться до сплати місцевих податків, адже вони чітко бачать і контролюють, на що витрачаються ці кошти.

Отже, продуктивність муніципального суверенітету людини (особистості), що є важливим концептом національного конституційного і муніципального права, та суттєво впливає на розвиток і вдосконалення вітчизняного конституціоналізму та муніципалізму, — полягає в тому, що він перетворює абстрактну «демократію» на щоденний, відчутний практичний інструмент покращення життя кожного з жителів-членів ТГ.

2. Стратегічний вплив на формування муніципального суверенітету людини (особистості) здійснюють юридичні інструменти захисту прав людини на рівні ТГ, за допомогою яких жителі-члени ТГ можуть реально впливати на рішення місцевої влади. Цінність зазначених юридичних інструментів міститься в тому, що вони дають жителям-членам ТГ законне право діяти, ба більше, практичні приклади реалізації такої діяльності яскраво показують, як ці права людини, а також її груп та асоціацій працюють у реальному житті.

3. Муніципальний суверенітет людини (особистості) — це не просто юридичний термін, це *перехід від культури скарг до локальних органів публічної влади до культури дії в індивідуальних, індивідуально-групових та індивідуально-колективних інтересах*. Отже, закони держави надають жителям-членам ТГ у руки інструменти (ініціативи, петиції, слухання), а практичні кейси доводять: коли вони усвідомлюють себе господарями своєї громади, вони стають сильнішими за будь-якого забудовника чи недобросовісного чиновника.

4. Муніципальний суверенітет людини (особистості) відіграє стратегічну роль і значення в функціонуванні та реалізації феноменології державного суверенітету. По-перше, взаємозв'язок муніципального суверенітету людини та державного суверенітету — це не тільки одна з найцікавіших теоретичних і практичних проблем сучасної феноменології права; по-друге, наведені феноменології, на перший погляд, можуть здаватися автономними, але насправді державний суверенітет не може бути повноцінно реалізований без визнання та захисту суверенітету особистості на локальному рівні.

5. Могутнім підтвердженням продуктивності концепту / феноменології муніципального суверенітету людини (особистості) виступає його інституційно-технологічне супроводження і забезпечення у вигляді

конституційно-муніципального інституту прав людини, що спирається на організаційно-нормативний інструментарій захисту таких прав.

6. Враховуючи наведені настанови, рекомендовано удосконалити національне законодавство про місцеве самоврядування в контекстуалізації використання законодавчого закріплення муніципальних прав людини через легалізацію блоку самоврядних повноважень органів публічної самоврядної влади, що відображають екзистенційні інтереси людини-жителя, а також її груп та асоціацій.

ДОДАТКОВА ІНФОРМАЦІЯ

ВНЕСОК АВТОРІВ: Усі автори зробили внесок порівну.

ФІНАНСУВАННЯ: Автори не отримували фінансування для цього дослідження.

ЗАЯВА ПРО ДОСТУПНІСТЬ ДАНИХ: Не застосовується.

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ: Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

Література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Баймуратов, М., Кофман, Б. Управлінська парадигма «права людини — муніципальні права людини — муніципальна людина»: універсалізм у застосуванні в умовах глобалізації. *Матеріали конференцій МЦНД* (28.06.2024; Вінниця, Україна). С. 123–130. DOI: <https://doi.org/10.62731/mcnd-28.06.2024.003>
3. Баймуратов М., Кофман Б. Публічна влада: теоретико-доктринальні підходи до ідентифікації, визначення ролі та значення. *InterConf*. 2023. № 180. С. 218–226. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/4818> (дата звернення: 04.04.2026).
4. Баймуратов М. Муніципальна влада в системі публічної влади в Україні в умовах муніципальної реформ. *Вісник АПСВТ*. 2018, лютий. URL: https://www.researchgate.net/publication/323641183_MUNICIPALNA_VLADA_V_SISTEMI_PUBLICNOI_VLADI_V_UKRAINI_V_UMOVAN_MUNICIPALNOI_REFORMI (дата звернення: 04.04.2026).
5. Батанов О. В. Людина і муніципальне право: взаємозв'язок та розвиток. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 32–37. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2023.05>
6. Боярський О. О. Індивідуальний габітус людини в умовах місцевого самоврядування: роль індивідуальної соціалізації і індивідуальної правової соціалізації у його становленні й розвитку. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С. 86–96. DOI: [10.36695/2219-5521.1.2021.14](https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2021.14)
7. Нечитайло І. С., Борюшкіна О. В. Роль самоорганізації у процесі формування громадянського суспільства. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2021. Вип. 92. С. 95–102. DOI: <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2021.92.9>
8. Косілова О. І. Право політичної співучасті громадянина як члена демократичної спільноти. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. Том 30 (69), № 5. С. 42–47. DOI: <https://doi.org/10.32838/2707-0581/2019.5/08>
9. Пехник А. В., Дзюбенко Ю. М. Безпосередня демократія як форма реалізації народовладдя в Україні (місцевий рівень). *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 61. С. 275–285. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/61_2018/29.pdf (дата звернення: 12.04.2026).
10. Неофіта Д. Б. Переваги та недоліки партисипативної демократії. URL: <https://www.molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/download/58/919/1930-1?inline=1> (дата звернення: 12.04.2026).
11. Барбер Б. Сильна демократія: політика учасницького типу. Київ : Смолоскип, 2005. 1108 с.
12. Гришина Н. В. Доктрина належного урядування: становлення та роль у діяльності публічної влади. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2026. Вип. 93: част. 3. С. 94–100. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.3.11>
13. Маринів Н. А., Баранова Л. О., Товстик А. О. Загальна характеристика бюджету участі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 192–194. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/48>
14. Бондаренко Сергій. Консультативно-дорадчі органи: як закон врегулював участь жителів у місцевому самоврядуванні. *Інтент*. 2026, 13 липня. URL: <https://intent.press/news/economy/2026/na-odeshchini-vistavili-na-prodazh-dierzhpdpriemstvo-za-44-milioni/> (дата звернення: 08.04.2026).
15. Lefebvre H. *Le Droit à la ville*. Paris: Anthropos, 1968. 164 p.
16. Dahl R. A. *Dilemmas of Pluralist Democracy: Autonomy vs. Control*. New Haven: Yale University Press, 1982. 224 p.
17. Pateman C. *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 1970. 122 p.
18. Батанов О. В. Людиноцентризм у муніципальному праві: теоретичні та прикладні аспекти. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 69–73.

19. *Муниципальне право України: підручник / за ред. В.Ф. Погорілка та М.О. Баймуратова*. Київ : Правова єдність, 2009. 720 с.
20. Кампо В.М. *Місцеве самоврядування в Україні: правові основи організації та діяльності*. Київ : Ін Юре, 1999. 304 с.
21. Крюсян А.Р. *Сучасний український конституціоналізм: монографія*. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 560 с.
22. Гончар О.М. Сутність урбанізації як глобального економічного процесу. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 2. С. 49–53.
23. Лялюк О.Ю., Кириченко А.І., Романова А.Є. Завершення реформи децентралізації влади в Україні: порівняльно-правовий пошук оптимальних моделей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2025. Вип. 88: част. 1. С. 159–165. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.22>
24. Стещенко Т.В., Кречик А.С., Кривець О.В. Стійкість територіальних громад в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2025. Вип. 88: част. 1. С. 197–202. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.28>
25. Демощенко Г. Цифрова трансформація муніципального управління: напрямки розвитку. *Аспекти публічного управління*. 2020. № 8(ІІІ). С. 36–38. DOI: <https://doi.org/10.15421/152036>
26. Піль А.М. Концепція розумного міста в контексті розвитку інноваційного управління. *Інвестиційно-інноваційна діяльність*. 2018. № 4 (132). С. 114–118.
27. Книшов В.П. Міжнародно-правові та національно-правові інструменти захисту прав людини. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 3–8. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.3.1>
28. Батанов О.В. Муніципальний омбудсман як елемент локальної системи захисту прав людини: інституційні та функціональні аспекти. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 1. С. 65–70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkur_2016_1_15 (дата звернення: 04.04.2026).
29. Мішина Н.В. Органи самоорганізації населення в Україні: типологія та класифікація. *Наукові праці НУ ОЮА*. 2020. С. 81–89. DOI: <https://doi.org/10.32837/npnuola.v26i0.664>
30. Федоріщев С.С. Особливості діяльності центрів надання адміністративних послуг у місті Вінниці. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. С. 223–228. DOI: <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i86.2448>
31. Безоплатна правова допомога в Україні: шляхи подальшого розвитку та модернізації : матеріали Всеукр. студ. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 5 жовт. 2018 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 244 с.
32. Рогатинська Н., Малайна В. Організаційно-правові засади надання правової професійної допомоги в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 2. Листопад, С. 148–153. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1394> (дата звернення: 04.04.2026).
33. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 04.07.2026).
34. Козубенко О. Військовий ПДФО громад перенаправлено до Державного бюджету — Президент підписав Закон. *Армія-inform*. 2023. 18 листопада. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/11/18/vijskovuj-pdf-gromad-perenapravleno/> (дата звернення: 07.04.2026).
35. Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України (зі змінами) від 9 червня 2021 року № 590. URL: <https://document.vobu.ua/doc/10302> (дата звернення: 04.04.2026).

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (1996, June 28). *Constitution of Ukraine*. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (30), Article 141 [in Ukrainian].
2. Baymurov, M., & Kofman, B. (2024). The management paradigm “human rights — municipal human rights — municipal man”: Universalism in application in the context of globalization. *Proceedings of the MCND Conferences*, 123–130. <https://doi.org/10.62731/mcnd-28.06.2024.003>
3. Baymurov, M., & Kofman, B. (2023). Public power: Theoretical and doctrinal approaches to identification, definition of role and meaning. *InterConf*, 180, 218–226. <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/4818>
4. Baymurov, M. (2018). Municipal government in the system of public power in Ukraine in the context of municipal reform. *Bulletin of the Ukrainian State University of Public Administration*. https://www.researchgate.net/publication/323641183_MUNICIPALNA_VLADA_V_SISTEMI_PUBLICNOI_VLADI_V_UKRAINI_V_UMOVAN_MUNICIPALNOI_REFORMI
5. Batanov, O. V. (2023). Man and municipal law: Relationship and development. *Journal of the Kyiv University of Law*, (2), 32–37. <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2023.05>
6. Boyarsky, O. O. (2021). Individual human habitus in the context of local self-government: The role of individual socialization and individual legal socialization in its formation and development. *Journal of the Kyiv University of Law*, (1), 86–96. <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2021.14>

7. Nechitailo, I. S., & Boryushkina, O. V. (2021). The role of self-organization in the process of forming civil society. *Social Technologies: Current Problems of Theory and Practice*, (92), 95–102. <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2021.92.9>
8. Kosilova, O. I. (2019). The right to political participation of a citizen as a member of a democratic community. *Academic Notes of the V.I. Vernadsky TNU. Series: Legal Sciences*, 30(69), (5), 42–47. <https://doi.org/10.32838/2707-0581/2019.5/08>
9. Pekhnyk, A. V., & Dzyubenko, Yu. M. (2018). Direct democracy as a form of implementation of democracy in Ukraine (local level). *Current Problems of Politics*, (61), 275–285. https://app.nuoua.od.ua/archive/61_2018/29.pdf
10. Neophyta, D. B. (2023). *Advantages and disadvantages of participatory democracy*. <https://www.molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/download/58/919/1930-1?inline=1>
11. Barber, B. (2005). *Strong democracy: Participatory politics*. Smoloskyp.
12. Grishina, N. V. (2026). The doctrine of good governance: Formation and role in the activities of public authorities. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 93(3), 94–100. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.3.11>
13. Maryniv, N. A., Baranova, L. O., & Tovstyk, A. O. (2022). General characteristics of the participatory budget. *Legal Scientific Electronic Journal*, (1), 192–194. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/48>
14. Bondarenko, S. (2026, July 13). Consultative and advisory bodies: How the law regulated the participation of residents in local self-government. *Intent*. <https://intent.press/news/economy/2026/na-odeshchini-vistavili-na-prodazh-derzhpidpriemstvo-za-44-milioni/>
15. Lefebvre, H. (1968). *Le droit à la ville*. Anthropos.
16. Dahl, R. A. (1982). *Dilemmas of pluralist democracy: Autonomy vs. control*. Yale University Press.
17. Pateman, C. (1970). *Participation and democratic theory*. Cambridge University Press.
18. Batanov, O. V. (2017). Humanism in municipal law: Theoretical and applied aspects. *Almanac of Law*, (8), 69–73.
19. Pogorilko, V. F., & Baymuratov, M. O. (Eds.). (2009). *Municipal law of Ukraine: Textbook*. Pravova Yednist.
20. Campo, V. M. (1999). *Local self-government in Ukraine: Legal foundations of organization and activity*. In Yure.
21. Krusyan, A. R. (2010). *Modern Ukrainian constitutionalism*. Yurinkom Inter.
22. Honchar, O. M. (2016). The essence of urbanization as a global economic process. *Economy and Society*, (2), 49–53.
23. Lyaluk, O. Yu., Kyrychenko, A. I., & Romanova, A. E. (2025). Completion of the reform of decentralization of power in Ukraine: A comparative legal search for optimal models. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 88(1), 159–165. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.22>
24. Steshenko, T. V., Krechyk, A. S., & Kryvets, O. V. (2025). Sustainability of territorial communities in Ukraine. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 88(1), 197–202. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.28>
25. Demoshenko, G. (2020). Digital transformation of municipal management: Directions of development. *Aspects of Public Management*, 8(1SI), 36–38. <https://doi.org/10.15421/152036>
26. Pin, A. M. (2018). The concept of a smart city in the context of the development of innovative management. *Investment and Innovation Activity*, (4), 114–118. <https://orcid.org/0000-0002-8291-760X>
27. Knyshov, V. P. (2023). International and national legal instruments for the protection of human rights. *Southern Ukrainian Law Journal*, (3), 3–8. <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.3.1>
28. Batanov, O. V. (2016). Municipal ombudsman as an element of the local system for the protection of human rights: Institutional and functional aspects. *Journal of the Kyiv University of Law*, (1), 65–70. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chk-up_2016_1_15
29. Mishina, N. V. (2020). Bodies of self-organization of the population in Ukraine: Typology and classification. *Scientific Works of the National University of Law*, 26, 81–89. <https://doi.org/10.32837/npnuola.v26i0.664>
30. Fedorishchev, S. S. (2020). Peculiarities of the activities of administrative service centers in the city of Vinnytsia. *Current Problems of the State and Law*, (86), 223–228. <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i86.2448>
31. *Free legal aid in Ukraine: Ways of further development and modernization: Materials of the All-Ukrainian student scientific-practical conference* (2018, October 5). Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs.
32. Rohatynska, N., & Malayna, V. (2022). Organizational and legal principles of providing professional legal assistance in Ukraine. *Current Problems of Law*, (2), 148–153. <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1394>
33. Verkhovna Rada of Ukraine. (2015, May 12). *On the legal regime of martial law: Law of Ukraine No. 389-VIII*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
34. Kozubenko, O. (2023, November 18). Military personal income tax of communities redirected to the State Budget — The President signed the Law. *Armyinform*. <https://armyinform.com.ua/2023/11/18/vijskovyj-pdf-gromad-perenapravleno/>
35. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2021, June 9). *On approval of the procedure for the exercise of powers by the State Treasury Service in a special regime under martial law: Resolution No. 590*. <https://document.vobu.ua/doc/10302>

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.05.2026

Дата публікації: 31.05.2026

Baimuratov Mykhailo

*Doctor of Law Habilitat, Professor,
Professor of the Department of Political
Sciences and Law
State Educational Institution "South
Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushinsky",
Honored Worker of Science and Technology of
Ukraine,
Academician of the Ukrainian Academy of
Sciences*

Kofman Borys

*Doctor of Law Habilitat, Professor,
Professor of the Department of Political
Sciences and Law
State Educational Institution
"South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushinsky",
Honored Lawyer of Ukraine*

Baimuratov Maksym

*Master of Laws,
Postgraduate Student of the
Department of Constitutional and
International Law
Mariupol State University*

MUNICIPAL SOVEREIGNTY OF A MAN (PERSON): TOWARDS AWARENESS AND UNDERSTANDING OF PHENOMENOLOGY

Summary. The article carries out a comprehensive study of the new phenomenology (concept) of constitutional and municipal law "municipal sovereignty of a person (person)" in the context of its awareness and understanding. Conceptual approaches to understanding the profile phenomenology in Western and domestic science of municipal law, its role and significance in the formation, development and improvement of the legal status of a person (person) within the framework of local democracy, which is carried out in the form of local self-government, within the territorial local human community (territorial community) in the philosophical state of everyday life are analyzed.

The evolution of the phenomenology (concept) "municipal sovereignty of a person (person)" and its transformation during wartime and post-war recovery are investigated.

Within the framework of the study, the main features and signs of the profile phenomenology were characterized, its comparative analysis was conducted with the phenomenology of state sovereignty, organic connections and differences between these important signs of public power – public state and public self-governing (municipal) power – were determined, and a conclusion was made about the mutual determination of their existence, functioning and development. It was established that the managerial and normative productivity of the concept of "municipal sovereignty of a person (personality)" is measured by quite specific changes in the management and life of a territorial community, namely: the development of direct (immediate) democracy; improving the quality of decisions; the development of social capital and trust in the community; its economic self-sufficiency. It is also stated that the productivity of municipal sovereignty of a person (personality) lies in the fact that it transforms abstract "democracy" into a daily, tangible practical tool for improving the life of each of the residents-members of the community.

It is argued that the strategic influence on the formation of municipal sovereignty of a person (personality) is exerted by legal instruments for the protection of human rights at the level and within the territorial community, with the help of which its residents-members of the community can really influence the decisions of local authorities. At the same time, the value of these legal instruments lies in the fact that they give residents-members of the territorial community the legal right to act, moreover, practical examples of the implementation of such activities clearly show how these human rights, as well as its groups and associations, work in real life.

It is argued that municipal sovereignty of a person (person) is not just a legal term, it is a transition from a culture of complaints to local public authorities to a culture of action in individual, individual-group and individual-collective interests. Thus, state laws provide residents-members of a territorial community with tools (initiatives, petitions, hearings), and practical cases prove: when they realize themselves as the masters of their community, they become stronger than any developer or dishonest official.

Key words: municipal law, constitutional law, municipal sovereignty of a person (person), state sovereignty, constitutionalism, municipalism, human rights, municipal human rights, legal instruments for the protection of human rights.